

Thérèse Delpech: Nuclear Deterrence in the 21st Century Lessons from the cold war for a new era of strategic piracy.

1st ed. Santa Monica: RAND Corporation, 2012, 179 stran, ISBN 978-0-8330-5930-7.

Jaderné zbraně jsou zbraně vyvinuté ve světě, který již více neexistuje. Proto je nutná revize starých konceptů. Takto by se dala shrnout hlavní myšlenka knihy *Nuclear Deterrence in the 21st Century*. Její autorka, Thérèse Delpechová, byla jednou z nejrespektovanějších odbornic na problematiku jaderných zbraní a mezinárodních vztahů. V roce 1997 se stala ředitelkou strategických studií ve Francouzské komisi pro atomovou energii (CEA), byla poradkyní Alaina Juppého v letech 1995–1997, komisařkou Monitorovací, ověřovací a inspekční komise při OSN a poradkyní Mezinárodního výboru Červeného kříže. Na rozdíl od mnoha francouzských intelektuálů podpořila v roce 2003 intervenci v Iráku vedenou Spojenými státy a obhajovala silnější sankce vůči Íránu. Mezi její knihy patří například *Savage Century: Back to Barbarism, Iran and the Bomb: The Abdication of International Responsibility, La Politique du chaos: L'autre face de la mondialisation* a další. Thérèse Delpechová zemřela 17. ledna 2012. Bylo jí šedesát tři let.

Ve své poslední knize Delpechová reviduje doktrínu jaderného odstrašování, která pro ni zůstává hlavní doktrínou pro používání nukleárních zbraní i ve 21. století. Jakkoli se po konci studené války mohlo zdát, že nebezpečí jaderného konfliktu pominulo, podle Delpechové je tomu právě naopak. Na příkladech a zkušenostech z bipolární éry studené války ilustruje potřebu přizpůsobit přístup k jaderným zbraním a zacházení s nimi současné situaci nukleárního světa, v němž se velké množství nesourodých aktérů snaží dosáhnout vlastních cílů podle vlastních pravidel. Tito piráti 21. století, jak je Delpechová nazývá, si na rozdíl od tradičních velmocí libují v rozbouřených vodách nestabilního oceánu bez pravidel.

Thérèse Delpechová ve své práci narušuje tři široce zažitá představy: 1. že válka mezi dvěma jadernými mocnostmi, jak jsme se jí obávali během studené války, již není více možná. Podle Delpechové totiž hrozí propuknutí nové, nikoli *Cold*, ale *Cool War*, tentokrát s Čínou, která rozhodně nepovažuje jaderné zbraně za zbraně minulosti; 2. že míru lze dosáhnout pouze snižováním počtu zbraní. Pokud je totiž snižování zbraní jednostranné, vede spíše k nestabilitě. Zavírání amerického jaderného deštříku může podle autorky spustit vlnu nukleárního boomu v oblastech východní Asie a Blízkého východu; 3. že největší hrozbu pro mezinárodní bezpečnost představuje mezinárodní, respektive islámský terorismus. Na rozdíl od americké administrativy Delpechová za skutečnou hrozbu světovému míru nepovažuje Severní Koreu, Pákistán či Írán, ale především nevyzpytatelnou, podceňovanou Čínu. Varování před Čínou a výzva k tvrdšímu postoji vůči narušitelům mezinárodního pořádku představují silné základní motivy prolínající celým textem.

Knihy je rozdělena do sedmi kapitol. V úvodu autorka vykresluje současnou „jadernou“ situaci na mezinárodním poli, které je podle ní proti dobám minulým diverzifikovanější, multipolární, aktéři jsou nevypočitatelní, často nelítostní a jejich množství se stále zvyšuje, což snižuje potenciální úspěšnost řešení krizových situací. Konec studené války neznamenal konec jaderných zbraní. Naopak nastal takzvaný druhý jaderný věk, který se neřídí pravidly toho předešlého a v němž se rodí noví aktéři (státní i nestátní), často nespokojení se stávajícím regionálním či mezinárodním řádem, ochotní stávající *status quo* doslova rozmetat. Navíc většina dnešních politických vůdců nemá na rozdíl od těch studenovělečných žádné zkušenosti ze světové války, z nichž by mohli čerpat. Za velmi problematický a potenciálně nebezpečný považuje Delpechová vztah USA a Číny, jedině jaderné mocnosti, která dnes otevřeně rozšiřuje svůj jaderný arzenál, aniž by bylo světové

společenství schopno jí v tom jakkoli zabránit. Z relativně vyvážené úsečky USA–SSSR se stal trojúhelník USA–Rusko–Čína, což je v politickém světě mnohem méně stabilní útvar. V kontextu expanzivních tendencí Číny bude podle autorky zapotřebí oprášit koncept rozšířeného odstrašování (*extended deterrence*) pro ochranu zájmů amerických spojenců.

V druhé kapitole se Delpechová zamýšlí nad významem doktríny odstrašování v dnešní době. Zmiňuje, že dosavadní úspěšnost odstrašování paradoxně snižuje naši obezřetnost, ukolébává nás v jistotě míru a v přesvědčení, že jaderné zbraně vlastně nejsou nebezpečné. Čím úspěšnější tedy odstrašování je, tím slabší je po něm poptávka. Přitom dokud tu bude i jen sebemenší množství jaderných zbraní, domnívá se Delpechová, je doktrína odstrašování nejbezpečnějším způsobem, jak se s nimi vypořádat. Vyzývá k revitalizaci jaderného myšlení, a to nikoli formou specifické doktríny, ale spíše na úrovni intelektuální debaty o nových a starých konceptech, krizích a aktérech. Dalším důvodem k aktualizaci je podle ní stále se rozšiřující trend překračování hranic přípustného, červených linií, které se kdysi zdály nezpochybnitelné. Jako příklad uvádí autorka chování Íránu a Severní Koreje. Geopolitická situace na začátku tisíciletí podle Delpechové nahrává extrémně riskujícím hráčům na úkor těch opatrných. Noví aktéři jednají neracionálně, nečekaně, jsou nečitelní, civilisté a jejich životy pro ně nic neznamenají. Ochranařská, opatrná západní demokracie je proti nim bezzubá. Do hry vstupuje náboženství, nihilismus, doktríny trvalého boje s nevěřícími, anonymita protivníků. Zde se rozpadá i uklidňující logika všeobecně sdíleného strachu ze vzájemného zničení, o něž přece nikdo ve skutečnosti nestojí. Zranitelnost Západu tak podle autorky spočívá právě a především v jeho zažitém a mylném přesvědčení, že výhody míru a kompromisu jsou zřejmé všem. A proto, upozorňuje Delpechová, připustíme-li, aby někdo takový jako Írán diktoval jaderná pravidla 21. století, budou nejspíš mnohem nebezpečnější než pravidla studené války. Autorka předpovídá vypuknutí spíše menších jaderných konfliktů a rostoucí pravděpodobnost překvapivých útoků. Přitom těmi, kdo riskují porážku kvůli nevládnuté komplexitě a nejasné povaze protivníka, jsou západní mocnosti, nikoli jejich soupeři. Historie nám podle autorky jasně ukázala, že během krize dochází k častému nepochopení záměrů protivníka, i když jsou vysílány jasné zprávy. Co se stane v situaci, kdy k žádné komunikaci nedochází nebo kdy je komunikace úmyslně narušována například prostřednictvím nových technologií? Nové technické možnosti otevírají nová jaderná bitevní pole (kyberprostor a vesmír), přitom odstrašování v těchto oblastech je v plenkách. Důvodů pro renovaci doktríny odstrašování předkládá zkrátka Delpechová dlouhou řadu.

Třetí kapitola je věnována samotnému obsahu doktríny odstrašování a historickému kontextu jeho utváření. Autorka rekapituluje tradiční koncepty doktríny odstrašování jako například první útok (*first strike*), vzájemně zaručené zničení (*mutual assured destruction*), rozšířené odstrašování, stabilitu, věrohodnost, omezené nukleární války. Dále zaměřuje pozornost na současné „noční můry“ v podobě eskalace jaderného konfliktu, náhodné války, jaderných zbraní v rukou nestátních aktérů či vydírání. To vše na pozadí intelektuálních diskusí, diplomatických pří a politických debat. Delpechová připomíná, že díky jejich abstraktní povaze, nedostatku empirických dat a netestovatelnosti v reálu byly debaty o jaderných zbraních a pravidlech jejich používání vždy velice vášnivé. Stratégové, většinou civilisté, museli a musejí řešit situace charakterizované komplexitou a nejistotou, a jejich uvažování se často zakládá na zjednodušujících závěrech. Fyzická dimenze použití těchto zbraní je mnohem známější než jeho politické či strategické důsledky. Klíčová otázka současnosti je podle Delpechové tato: Koho vlastně odstrašovat? Pokud se nyní shodneme na tom, že nejvážnějším ohrožením bezpečnosti dnešního světa je terorismus – ptá se Delpechová –, jaký je význam odstrašování v tomto kontextu? Jak můžeme odstrašovat agresivní nestátní aktéry bez jasného teritoria, odevzdané mučednictví a odhodlané k sebevraždě? Jak můžeme odstrašovat státy podporující terorismus? Pokud je jaderný terorismus skutečným nebezpečím, jaká je relevance jaderného odstrašování?

Ve čtvrté kapitole rozebírá Delpěchová detailněji krizové situace na mezinárodním poli, při nichž bylo ve hře použití jaderných zbraní. Podrobně se věnuje událostem v Ázerbájdžánu a v Jugoslávii v roce 1946, berlínským krizím v letech 1948, 1958–1959, 1961 a 1962, krizím v Asii v letech 1950–1971 a samozřejmě Blízkému východu mezi léty 1956 a 1973. Tyto události se často téměř vymkly kontrole a použití jaderných zbraní bylo na dosah. Autorka tvrdí, že v cestě propuknutí jaderné války stálo doposud až příliš mnoho náhod, než abychom i nadále mohli zůstat klidní. Historický exkurs používá pro ilustraci významu psychologického přístupu k problematice jaderných zbraní. Lidé mají podle Delpěchové v extrémně vypjatých situacích tendenci dezinterpretovat přicházející sdělení. Krize hrozící propuknutím jaderného konfliktu takovými situacemi jistě jsou, a proto je nesmírně důležité přistupovat ke komunikaci a výměně informací citlivě a neunáhlovat se.

Pátá kapitola nás přivádí do současnosti. Ta je podle autorky charakterizována příchodem nových hráčů, jejichž povaha zcela narušuje zaběhlý chod věcí a vyžaduje více než co jiného přizpůsobení doktríny odstrašování. Na scéně se objevují Írán, Severní Korea, Pákistán, Indie, Sýrie. Paradoxní stabilita mezinárodního prostředí zaručená vyvážeností sil v období studené války se rozpouští. Riziko použití jaderných zbraní totiž roste s větším počtem a diverzitou hráčů. Hlavní příčinou nestability dnešní mezinárodní situace je podle Delpěchové neochota Ruska a Číny vyvíjet silnější tlak na státy, které usilují o získání jaderných zbraní či hrozí jejich použitím. Přidáme-li k tomu naivní víru, že ostatní země budou v odzbrojování následovat příklad západních velmocí, dostane se nám odpovědi na otázku, proč mezinárodní společenství není schopno zasáhnout vůči narušitelům zažitých pořádků. Tato nerovnováha v přístupu jednotlivých mezinárodních hráčů k jaderným zbraním je podle Delpěchové silně destabilizujícím prvkem. Odzbrojení funguje jako prevence konfliktu ve světě demokratického „západního střihu“, kde všichni respektují dohodnutá pravidla a jsou si rovni. V takovém světě ovšem podle Delpěchové nežijeme. Na konkrétních příkladech diplomatických rozepří ilustruje v této kapitole autorka nebezpečí laxního, idealistického přístupu Západu vůči Íránu, Severní Koreji, Pákistánu a Sýrii, přístupu, který není schopen přijmout svět, jaký je, a opustit sny o světě, jaký by měl být.

V šesté kapitole se pak autorka ve stejně realistickém duchu věnuje strategickému trojúhelníku USA–Rusko–Čína, respektive jejich roli světových supervelmocí. Současnou situaci přirovnává k období po první světové válce, kdy byla pozice velmocí oslabena nově se utvářejícími národními státy. Tato situace ale netrvala dlouho. Ve třicátých letech se velmoci vrátily na mezinárodní scéně vitálnější než kdykoli předtím. Podobnou situaci očekává Delpěchová i v brzké budoucnosti. Noví jaderní aktéři sice hegemonní postavení velmocí poněkud roztrfí, ale pravděpodobnější je obnovení než oslabení pozice tradičních velmocí. Spojené státy proto musejí podle Delpěchové udělat jediné: uvědomit si, že jejich zájmy nejsou v očích potenciálních soupeřů synonymem univerzálních zájmů. Jde například o představu o formální rovnosti mezi národními státy, kterou očividně nesdílí například Čína, prosazující spíše hierarchický přístup. Čína podle Delpěchové chápe samu sebe jako jediného možného – a pravděpodobně jediného legitimního – nástupce Spojených států na mezinárodní scéně. Logiku čínského postoje krásně vystihuje citované prohlášení jejího představitele, kterým reagoval na kritiku kroků své země v Jihočínském moři: „*Čína je velký národ, ostatní jsou malí – a to je prostě fakt*“ (s. 124). Jinými slovy, v očích čínských představitelů je velikost dostatečným důvodem pro použití síly, nehledě na mezinárodní právo. Co se týče chápání mezinárodní geopolitické situace, zůstává podle autorky Čína stále pevně nohama ve studené válce, stejně jako Rusko, jež autorka označuje za „uvadající“ velmoc. Tento bývalý gigant se podle Delpěchové není schopen smířit se ztrátou své pozice, a z toho vyvěrá potenciální nebezpečí pro světové společenství. Autorka si všímá, že oficiální ruská vojenská doktrína z roku 2010 považuje NATO stále za ohrožení č. 1, Rusko stále soutěží se Spojenými státy o geopolitický vliv

v oblastech bývalého Sovětského svazu, Evropy a Blízkého východu, a jaderné zbraně zůstávají pro Rusy stále nejsilnějším politickým a psychologickým nástrojem ve vztahu k Západu.

V sedmé kapitole se Delpechová věnuje novým bojištím otevřeným za pomoci nových technologií – tedy vesmíru a kyberprostoru. Na těchto bojištích nehrají hlavní roli ani tak počty, jako přesnost útoku, jeho nepředvídatelnost, nevypočitatelnost. V tomto smyslu jsou i ti nejmenší nebezpeční a největší porazitelní. V těchto konfliktech je podle Delpechové hlavním problémem anonymita protivníka. Nejnebezpečnější situací, jež by mohla nastat, je podle ní jaderný útok, který nebude možné připisat konkrétnímu útočníkovi. Nejde ani tak o neschopnost vystopovat původ použitého jaderného materiálu, jako spíše o obtíž se získáváním důkazů akceptovatelných Radou bezpečnosti OSN. Často nejasné rozlišení mezi vládou a nestátními aktéry v mnoha zemích celou situaci ještě dále komplikuje. Delpechová také připomíná, že při úvahách o nových typech válek (cyberwar, infowar, netwar) nesmíme zapomenout, že i ony mohou být jaderné a že staré velmoci na ně nejsou připraveny. Nové typy válek podle ní jadernou válku nenahradily, jen ji skvěle a účinně doplňují.

V závěru knihy autorka především upozorňuje na rozdílné postoje jaderných mocností vůči budoucnosti atomových zbraní. Spojené státy seškrtyly výdaje do této oblasti na minimum a v takové situaci nemohou technologicky stačit na Čínu, která naopak do tohoto odvětví horečnatě investuje. Nebezpečí propuknutí jaderného konfliktu se na Západě marginalizuje, zájem veřejnosti pohlcují jiná témata a problémy (na Balkáně, v Iráku, Afghánistánu či v Libyi). Velkou zásluhu na udržení studené války v „chladném“ stavu měl podle Delpechové vzájemný respekt vůči druhé straně a vědomí katastrofálních důsledků použití jaderných zbraní. Oproti Moskvě představuje dnes podle autorky Peking extrémně nebezpečného, protože riskujícího, nezodpovědného protihráče. Nebude-li světové společenství schopné podniknout rozhodná opatření, zavládne zmatek, odstrašování umlkne a riziko velkého konfliktu se přiblíží bez varování.

Delpechová bývá označována za střízlivou realistku. Ve své poslední knize ovšem místy sama podléhá idealismu, jež jí indest kritizuje. Ačkoli jsou její postřehy vesměs brilantní, neubrání se ani ona v některých chvílích jisté dávce naivity, když například navrhuje řešení ve formě zákazů a dohod, a přitom na jiných místech dokládá příklady jejich dosavadní omezené účinnosti. Tato snaha zavádět jakási univerzální pravidla akceptovatelná všemi řadí Delpechovou spíše do světa idealistů. Převážná část jejího textu a argumentace je ovšem skutečně až surově realistická. Na první, avšak jen velmi kratičkový pohled by se například mohlo zdát, že směřuje ke kritice neokolonialismu, orientalismu a hierarchizace pozic uvnitř mezinárodního společenství, když vybízí k pochopení názorů druhých, k dialogu a zdůrazňuje význam komunikace jako preventivního prostředku k udržení míru. Nakonec nás ale stejně neopustí pocit, že stojí pevně nohama na západní misce vah a její intuice a zkušenosti jí velí používat empatii a psychologii jako účinnou zbraň ve jménu zachování *statu quo*. Nikdy se ani slovem nezminí o příčinách averze „nových hráčů“ vůči Západu, jen podotkne, že existují a Západ je musí brát při svém rozhodování v potaz. Nikdy se ani hypoteticky nezeptá, z čeho vyplývá právo dosavadních velmocí disponovat jadernými zbraněmi a proč by toto právo mělo být upíráno jiným. Zjednodušující dichotomie hodného Západu a agresivního Východu, jíž se Delpechová implicitně drží, je patrná napříč celým textem. V tomto směru je autorkou doporučovaný psychologický přístup skutečně spíše realistický a utilitaristický než smírčivý a empatický. O nutnosti revitalizace doktríny odstrašování, tedy hlavní tezi své knihy, nás autorka na dvou stovkách stran přesvědčí snadno. Horší už je to s konkrétními návrhy na řešení krizí. Jakožto realista by měla namísto snahy o univerzalizaci pravidel nukleární hry parafrázovat dříve citovaný postoj čínských představitelů: „Některá pravidla dodržují, jiná ne – a tak to prostě je.“ Kdyby mezinárodní společenství mělo toto na paměti, možná by bylo připraveno reagovat na vzniklé krize rychleji a účinněji.

RECENZE

Kniha *Nuclear Deterrence in the 21st Century* má především silný historiografický potenciál. Ze své vysoké pozice uvnitř jaderné komunity měla autorka přístup k mnoha informačním kanálům a díky své citlivosti a všímavosti dokázala nalézat zajímavé souvislosti a vysvětlení. Odkazy a poznámky pod čarou jsou tedy napěchované prohlášeními, proslovy, rozhovory i korespondencí politiků, diplomatů a odborníků na jadernou bezpečnost. I zde se promítá spíše praktická a faktografická než teoretická povaha práce. Teorie je zastoupena zejména myšlenkami a postřehy Thomase Schellinga, jehož studii konfliktního chování, vzájemné nedůvěry, kooperace a uplatnění teorie her v mezinárodních vztazích Delpechová zručně aplikuje (blíže viz Schelling 1966, 1980). Kniha může být bezesporu výborným informačním zdrojem pro studenty historie, politologie, mezinárodních vztahů i mediálních studií. Cenné rady a doporučení v ní ovšem naleznou i ti, jejichž každodenním chlebem je vyjednávání, řešení krizových situací a tvorba politiky.

Klára Šimůnková

Literatura

- Schelling, Thomas (1966): *Arms and Influence*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- Schelling, Thomas (1980): *The Strategy of Conflict*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.